

L'ORIENTACIÓ I LA FORMACIÓ LITÚRGIQUES

Després de vint-i-dos anys de la constitució
«Sacrosanctum Concilium» i de cara al futur

per Joan MARTÍ I ALANIS, bisbe de la Seu d'Urgell

INTRODUCCIÓ

Jesucrist, de qui fem memòria en la litúrgia, la seva persona, el seu misteri és el terme a què tendeix la vida cristiana. Ell és la «forma» veritable que ens marca amb el seu encontre dintre de la comunitat de fe de l'Església que celebra unida els seus misteris.

En el Baptisme i en l'Eucaristia, especialment, el Senyor ve al nostre encontre i ens informa, ens instrueix, ens il·lumina. La litúrgia, «culmen et fons» de tota la vida cristiana (SC 10), ens converteix i ens salva. Aquesta és la veritable «formació» que cal esperar de la litúrgia, la que renova l'home interior.

Això no vol dir que no existeixi un camí per a aprendre, una didascàlia de les celebracions. M'atreiria a dir amb dom Botte (*Vatican II et le renouveau liturgique*) que aquest és justament el desafiament actual: «Després de la reforma dels ritus i dels llibres litúrgics, les forces vives de l'Església catòlica han d'aplicar-se a una reforma de la persona creient, la *reforma dels homes*. El punt en què es decidirà la sort de la renovació litúrgica del Concili Vaticà II és la *re-forma* dels celebrants (ministres i poble) a nivell de consciència personal i col·lectiva. És fàcil retocar i renovar els instruments litúrgics. És difícil canviar les mentalitats de les persones».

Aquest és, jo crec, el desafiament postconciliar; i apareix més viu ara que en bona part la renovació dels llibres està feta i, encara que menys, s'ha avançat en l'ordenació d'espais interiors en els temples. És hora de formar les persones.

Què s'ha fet i què cal fer?

Potser serà bo, d'entrada, recordar i ponderar el valor històric de la constitució *Sacrosanctum Concilium*. Fem-ho amb les paraules del mateix papa Joan-Pau II que va pronunciar a l'aula del Sínode el 28 d'octubre de l'any passat, en voler commemorar solemnement el vintè aniversari d'aquesta constitució: «Es tracta d'un document del Concili Vaticà II que ha tingut i té una especial importància per a la vida del poble de Déu. En

aquest document és ja possible de trobar la substància d'aquella doctrina eclesiològica que serà posteriorment proposada a l'assemblea conciliar. La *Sacrosanctum Concilium*, que va ser el primer document conciliar, cronològicament parlant, anticipa la *Lumen Gentium*. No podia ésser altrament, ja que és sobretot en la litúrgia on el misteri de l'Església és anunciat, viscut i gustat.»

I. VINT-I-DOS ANYS D'ACTIVITAT FORMATIVA

El passat dia 5 de desembre es compliren els vint-i-dos anys de la promulgació de la constitució *Sacrosanctum Concilium*. Què ha passat en aquest temps? El meu propòsit és únicament recordar l'esforç orientatiu i formatiu que s'ha fet en aquest període. Això no obsta que mencioni una afirmació del mateix papa en què fa un judici global de la situació: «A la llum dels testimonis presentats per vosaltres (canvis de litúrgia mundials) i tenint en compte també les variades enquestes realitzades anteriorment, es pot afirmar clarament que la reforma litúrgica ha estat en general ben acollida en tota l'Església de ritu llatí, tant per les comunitats com pels fidels. Especialment s'han de considerar valuoses la introducció de les llengües nacionals i la simplificació de ritus, que han permès als fidels de comprendre millor el que per a ells i en nom d'ells es proclama i es realitza a l'altar.»

Quan el papa gira la vista al futur i vol fer alguna recomanació diu: «La primera orientació me la suggereix el núm. 14 de la *Sacrosanctum Concilium*, on es parla de la 'plena, conscient i activa participació. Per ella tots els fidels haurien d'ésser formats amb especial cura...' Per aquí, doncs, cal començar, per la formació litúrgica de la clerecia, i especialment dels joves seminaristes, en els aspectes teològic, històric, espiritual, pastoral i jurídic.»

Aquests vint-i-dos anys han estat marcats especialment per l'edició dels llibres litúrgics. Aquests són no solament un instrument per a celebrar els sagraments i la pregària, sinó un codi de normes i una orientació formativa de primer ordre. Els documents que introdueixen els textos litúrgics, els «praenotanda» i les instruccions generals són joiells de riquesa inexhaurible. Cal esmentar especialment l'*Ordenament general de la Litúrgia de les Hores* i l'*Ordenament general del Missal Romà*, que tots hauríem de llegir i meditar.

Vull fer notar, també, el valor pedagògic que tenen les traduccions dels llibres litúrgics. Se n'han fet en quasi quatre-centes llengües i ha estat el pas més important perquè la paraula de la celebració, sempre difícil de penetrar i necessitada d'una «mistagogia», hagi arribat a les orelles del poble i hagi fet una labor comprensiva i de formació.

No podem oblidar que la regla d'or en la formació litúrgica és la bona celebració, que per ella mateixa condueix, il·lumina i es fa entendre. Els canvis provocats per la reforma, però, han fet possible una celebració diferent, i la reforma dels ritus i dels llibres ha necessitat l'acompanyament d'altres orientacions.

La mateixa constitució *Sacrosanctum Concilium* es preocupa de detallar els destinataris del procés de formació: els membres de la clerecia (SC 14), els professors que els eduquen (SC 15) i, naturalment, els fidels (SC 14, 19). Se'n segueix que la litúrgia, com a praxi i com a ciència, serà matèria «necessaria et potior» en els seminaris, estudiants i facultats (SC 16), haurà d'esdevenir aliment de l'espiritualitat de la clerecia (SC 17) i intel·ligència vital dels sacerdots que treballen a la vinya del Senyor (SC 18, 19). La formació litúrgica haurà de comprendre un itinerari educatiu analògic per l'art sagrat (SC 122, 127, 129) i per la música (SC 115, 119). En els anys posteriors al postconcili apareixen algunes importants «instruccions» de la Sagrada Congregació: el setembre de 1964 la *Inter Oecumeneci*, l'abril de 1967 la *Tres abhinc annos* i el setembre de 1970 la *Liturgicae Instaurationis*.

La primera, en el número 5, resumeix el valor que té la formació en tot el procés de la reforma:

«Attamen in primis necesse est ut omnes sibi persuasum habeant Constitutionem Concilii Vaticani Secundi de Sacra Liturgia non sibi proponere tantum formas et textus liturgicos mutare, sed potius illam fidelium institutionem illamque actionem pastoralem excitare, quae sacram liturgiam veluti culmen et fontem habeat» (SC 10).

«Mutationes enim in sacram liturgiam, usque adhuc inductae atque in posterum inducendae, ad hunc finem ordinantur.»

L'any 1979 la Sagrada Congregació per a l'Educació Catòlica publica una instrucció per a la formació litúrgica en els seminaris, la qual aplica a un sector particularment important els principis i les normes generals per a un creixement en la formació dels qui protagonitzen les celebracions.

Les conferències episcopals

La nova mentalitat conciliar ha trobat resistències i, principalment, inèrcia per part de ministres i de fidels. La participació efectiva demana una transformació dels celebrants, ministres i poble, que sigui veritable i profunda. Això camina lentament. Per altra part, els episcopats sembla que resten atrapats per dos fronts de problemes que dificulten una major atenció a l'orientació litúrgica: les pressions de la cultura laica i social que han obligat a tractar altres temes (i això especialment a Espanya amb la transició política) i la mateixa tasca de les versions, que ha exigint una atenció llarga i pacient.

Així i tot, els anys setanta registren documents dels episcopats francès (el 1972 publica una nota sobre litúrgia i pastoral dels sacraments), alemany, dels Estats Units, etc. Els bisbes italians ho tracten en llur programa sobre *Evangelització i sacraments* i tots, inclosos els espanyols, se'n preocupen naturalment a l'hora de confeccionar nous catecismes.

En els anys vuitanta sembla, però, que es pren consciència de la importància que té l'orientació i la formació litúrgiques permanents. La Comissió

Episcopal Espanyola publica *Partir el pan de la palabra* (orientacions sobre el ministeri homilètic), *Las fotografías en los actos de culto*, cartes als preveres i a les comunitats religioses per a «mejorar la celebració» i, no cal dir, un balanç de situació al cap de vint anys de la constitució *Sacrosanctum Concilium*: l'exhortació col·lectiva de la Conferència Episcopal Espanyola, *La pastoral litúrgica en España*, aprovada el 25 de novembre de 1983 en l'assemblea plenària.

En aquesta efemèride trobaríem documents semblants d'altres episcopats, com el que tinc a les mans: *Il Rinnovamento liturgico in Italia*.

A Catalunya

A Catalunya s'ha fet un camí semblant. L'atenció principal ha estat abocada a les versions i a la publicació dels textos oficials. Aquí cal notar, d'entrada, que els bisbes catalans hem trobat en la Sagrada Congregació Romana un reconeixement superior, com si fóssim una veritable conferència episcopal jurídicament reconeguda. La presència de la nostra llengua, el fet que el senyor cardenal Jubany ha presidit força temps la Comissió Episcopal de Litúrgia espanyola, la dedicació del Dr. Ramon Daumal com a bisbe delegat per la litúrgia de la Conferència Episcopal Tarraconense, els recolzaments de catalans influents a Roma, tot plegat ha fet que l'aprovació de les versions, realitzades amb voluntat i vocació per la Comissió de Versions, i fins i tot la invitació a congressos i reunions mundials ens hagin arribat directament.

La Comissió Interdiocesana de Litúrgia, a la qual s'han incorporat en els darrers anys homes nous amb estudis especialitzats, ha estat un organisme de coordinació i d'animació eficaç, que ha estimulat els bisbes i els delegats diocesans, ha mantingut contactes amb altres organismes, especialment amb el Secretariat Interdiocesà de Catequesi, preocupant-se del vessant litúrgic dels nous catecismes, i ha fet un seguiment de la vida litúrgica i de les novetats que ens ha portat el calendari en aquest temps.

En cada un dels bisbats els esforços d'orientació litúrgica i de formació no han faltat. Al nostre bisbat d'Urgell, per exemple, el bisbe Ramon Iglésias l'11 de febrer de 1964 escrivia una carta als preveres diocesans presentant la constitució *Sacrosanctum Concilium* i el 6 de gener de 1965 constituïa la Comissió Diocesana de Litúrgia, Música i Art Sacra, la qual durant vint anys ha desplegat una activitat constant, convocant jornades, organitzant curssets, preparant l'edició de textos, publicant darrerament un full periòdic orientatiu.

El Consell del Presbiteri ha estudiat eventualment problemes litúrgics i sacramentals, i jo mateix gairebé cada any he publicat escrits pastorals entorn de temes sacramentals o bé d'altres, estrictament litúrgics, sobre l'homilia, sobre l'organització i ornamentació dels espais interiors del temple, sobre el diumenge, sobre la participació en la litúrgia.

Catalunya, qui sap si per influència de l'abadia de Montserrat, ha estat, dintre de la Península, pionera del moviment litúrgic, primerament, i d'un afany d'estudi i orientació i formació litúrgiques, ara.

Vegeu només com a l'entorn de la Facultat de Teologia de Catalunya, d'editorials religioses o bé del Centre de Pastoral Litúrgica tota una colla de bons especialistes han desenvolupat una labor de recerca i de divulgació molt notable. La revista *Phase*, els dossiers del CPL, la seva col·lecció «Celebrar», els fulletons de «Missa Dominical», ben especialment, han estat instruments valuosíssims que, pas a pas, han acomplert una gran tasca formativa en les nostres comunitats i lluny d'aquí també, tasca que són cridats a continuar amb eficàcia.

Ara, la nova especialitat de Llicenciatura en Litúrgia, de la Facultat de Teologia, encara pot donar més profunditat a la missió educativa en matèria litúrgica preparant homes. Aquesta és la riquesa fonamental, perquè el que necessitem són educadors, persones preparades que puguin guiar els ministres i el poble per a celebrar amb fruit la nostra fe.

II. UN CAMÍ A RECÓRRER

Si la formació litúrgica de les comunitats i de les persones és el desafiament principal a l'hora actual, cal començar per reconèixer que aquesta formació és fruit d'un programa i d'una voluntat explícita, si existeix, però, a la base, els moviments culturals de la societat i la vida real de les comunitats d'Església condicionaran aquest camí.

Els grups socials, llur grau d'escolarització, les diferents edats i sexes, les professions, els llenguatges diversos que s'interfereixen en la nostra societat, les ideologies dominants, les tendències minoritàries, els grups d'opinió i de pressió donen al viure de cada moment un color, unes possibilitats i unes resistències, unes disposicions majors o menors a les propostes simbòlico-rituals que fa l'Església. No és el meu propòsit explicar ara les implicacions de l'educació litúrgica i els moviments culturals del moment, però no cal dir que s'hauran de tenir en compte.

Així mateix passa amb la comprensió d'Església que tinguin els fidels en un moment o lloc determinats. Hi ha creients que resten en una passivitat extraordinària, com si formessin part d'un cos escleròtic, als quals difícilment se'ls podrà fer caminar en la participació i als quals costarà de despertar un sentiment d'interès i unes ganes d'aprendre.

També podria passar que algú no tingués clar quin és el paper de cada un en l'Església ni del rol de celebrants que tenim tots, o bé, anant a l'extrem contrari, pretengués que no hi ha un sacerdoti ministerial ni unes funcions diferenciades. Les tensions entre evangelització i sagraments, el saber trobar el punt adequat per a la creativitat, l'adaptació, la inculturació i la fidelitat a la tradició i a la norma, tot és important per a progressar en la tasca educativa, que difícilment avançarà mentre no es resolguin tensions greus que pugui haver-hi en les aigües profundes de la vida social i eclesial.

Mai no està quieta la història, però una major serenor en la vida de l'Església sembla que és un bon auguri per a aprofundir en la tasca del bon celebrar tot educant i en la d'educar per a celebrar.

El mètode inductiu (mistagògic)

La millor escola per a la celebració és la mateixa celebració. Allí es passa de l'experiència ritual a la il·luminació espiritual. Aquest era el camí de l'antiga estructura catecumenal. Contemplant, pregant, reflexionant sobre allò que se celebra, el fidel adquireix una experiència, s'adhereix a uns valors. Els petits grups o les grans assemblees, si celebren com cal, incien millor que cap altra escola.

Les celebracions litúrgiques a les catedrals, a l'abadia de Montserrat, en parròquies modèliques han esdevingut sempre les escoles de formació litúrgica principal. La pobresa de recursos és un desafiament per a alguns llocs de rica tradició litúrgica, sense excloure'n les mateixes catedrals. Al mateix temps apareixen nous models, com són les celebracions televisades, les quals caldrà cuidar especialment per la seva força educativa.

La grandiosa solemnitat, desitjable en algunes ocasions (recordem les misses amb el sant pare), no és la condició principal ni única d'una bona celebració. Una parròquia rural pot ser també un model a la seva mesura. Si hi ha algú de Tarragona que recordi l'organització litúrgica que donava a les seves parròquies Mn. Josep M. Anglès, el culte era el centre de la vida parroquial i l'escola de tota formació.

El mètode deductiu (didascàlia)

Aquí la formació litúrgica precedeix la celebració. Suposa recórrer una catequesi litúrgica sistemàtica fins a arribar a celebrar el misteri que ja s'ha conegut abans per l'estudi bíblic, teològic i litúrgic. Aquest mètode s'haurà de reservar a grups selectes que tinguin temps, mitjans i, sobretot, un mestre. Això no vol dir que la petita guia que constitueix la part litúrgica del «Full Dominical», per exemple, o les edicions que preparen la Setmana Santa, i altres esforços que es fan no resultin també una mena de formació apta per a arribar al poble.

Els nostres cristians troben un *camí d'iniciació litúrgica excepcional en els sacraments de la vida cristiana*, especialment en els d'iniciació. Les parròquies solen dedicar un temps cada vegada més llarg a la preparació i, encara que lentament, van apareixent els catecismes i els instruments (també els àudio-visuals) apropiats per a una preparació en grup dels candidats. Aquí els nens, els adolescents i els joves troben una pedagogia apropiada a la seva evolució psicològica i haurien de trobar una bona iniciació litúrgica.

La *Sacrosanctum Concilium* diu: «L'any litúrgic, tot celebrant els misteris de la redempció, obre als fidels les riqueses de les virtuts i mèrits del seu Senyor, fent que se'ls faci present en certa manera tostemp» (SC 2). La celebració eucarística i la litúrgia de les hores ens menen, en el curs de l'any, a seguir els passos del Senyor en els seus misteris, i realitzen una pedagogia de la fe meravellosa, que segueix el curs de la natura i uns ritmes antiquíssims, anteriors fins i tot a la mateixa Pasqua jueva, fins allà on l'home es troba en la natura on té les seves arrels i s'hi troba en el ritme de vida i de mort, que ens relliga al Creador.

*La formació dels ministres**El president*

Han passat els temps de l'home-orquestra, que havia de fer-ho tot des de l'altar. Els diversos ministres tenen el seu paper, com també el té el poble, que és un veritable celebrant. Això no vol dir que resti disminuïda la importància del president, ben al contrari. Ell haurà de continuar essent l'animator essencial de la celebració. La seva competència bíblica i teològica, la seva capacitat de comunicació, el coneixement que té de l'assemblea i dels seus problemes donen relleu al paper d'aquell que ofereix el sacrifici «in persona Christi» (IGMR 60).

El prevere president, conductor de la celebració mistèrica, no es pot improvisar i és el millor do de l'assemblea. Tampoc ell no pot improvisar la celebració, sinó que s'ha de preparar coneixent les normes litúrgiques, els ritus, els textos. Ha de preveure els ritmes, fer les adaptacions, cercar les proporcions i, finalment, ha de saber presidir. No solament per un do de protagonisme i de gràcia, sinó pel fet de saber que exerceix la presidència en nom de Crist, cap i pastor de l'Església, fent honor a tan alta representació. I no oblidar el do de la bona comunicació amb els assistents, que s'ha d'obtenir per la paraula i el gest, però especialment per tot aquell conjunt de condicions que fan del president un bon comunicador.

La crisi ministerial d'aquests anys darrers i l'afany de compartir responsabilitats amb altres ministres ha fet pensar a molts preveres que havien de renunciar al protagonisme presidencial, que és irrenunciable per molt que es comparteixin les funcions, i ha donat a les celebracions un aire pesat i mancat d'aquella iniciativa que només pot donar el president. El qui presideix és el principal responsable de donar a la celebració tota la seva gràcia, començant per viure ell mateix amb fruïció el misteri sacramental, com a lloc d'encontre amb l'Absolut, amb actitud de fe i d'obediència espiritual.

Els altres ministres

Els ministres de la paraula, monitors, cantors, lectors, necessiten també una preparació per a comprendre allò que anuncien i per a expressar-se amb bona dicció i articulació per tal d'ésser compresos. Aquí arribem al complex capítol de la música. Els gèneres i estils tan dispars que han aparegut i la quasi confrontació amb les obres clàssiques de la música sagrada és un gran tema que renuncio a tractar en la meua intervenció, però que esdevé tot un desafiament per al futur que ens espera.

Els nostres escolans, els famosos escolans, que també han vist dividit el seu paper, perquè hi ha llocs on hi ha persones grans que fan l'acolliment i les atencions al públic, recullen les ofrenes, resolen problemes pràctics. Tots mereixen una atenció i una formació, encara que sigui ocasional.

El manteniment del temple, l'ordre a la sagristia, els ornaments i els vasos sagrats són el rerefons de la celebració, que pot ésser més o menys reeixida si tot això té un bon suport.

Conclusió

«És totalment indispensable, dèiem els bisbes en el document de l'any 1983, tornar a prendre a les mans els llibres litúrgics i els rituals de sagraments i fer-ne objecte d'estudi i de reflexió personal i en grup, per mitjà d'encontres, cursets i altres mitjans.»

Encara no fa un mes que jo assistia a Roma al Congrés Mundial de la Pastoral dels Migrants. Simultàniament se celebrava la reunió plenària de la Sagrada Congregació per al Culte Diví. El dia 18 de novembre el papa va rebre els seus membres i en el seu discurs va glossar dos temes que són els desafiaments més actuals per a la litúrgia: l'adaptació de la litúrgia a les diferents cultures i la formació: «Penso primerament en la importància cabdal d'una sòlida formació litúrgica», deia el sant pare. «S'imposa a tots els nivells, si volem que les decisions del Concili en aquestes matèries siguin aplicades amb intel·ligència i fidelitat en la pràctica quotidiana. Cal donar una sòlida formació als pastors per tal que ells la comuniquin als fidels. A tots els nivells i per tots els mitjans.»

En aquesta seu de la Facultat de Teologia que, com poques n'hi ha, s'afanya en la recerca i en l'ensenyament de la litúrgia, he parlat tota l'estona amb el sentiment no sols d'ésser ben comprès, sinó fins i tot superat per les idees i bons propòsits que molts de vosaltres deveu tenir.

No he volgut escollir un tema especulatiu, o bé que afectés sols parcialment els assistents. En la formació litúrgica personal, en l'orientació de les nostres comunitats, tots hi trobem la nostra vocació de creients que celebren la fe que professen. Després de vint-i-dos anys, la constitució *Sacrosanctum Concilium* del Vaticà II resta encara davant nostre com un programa viu a aconseguir.